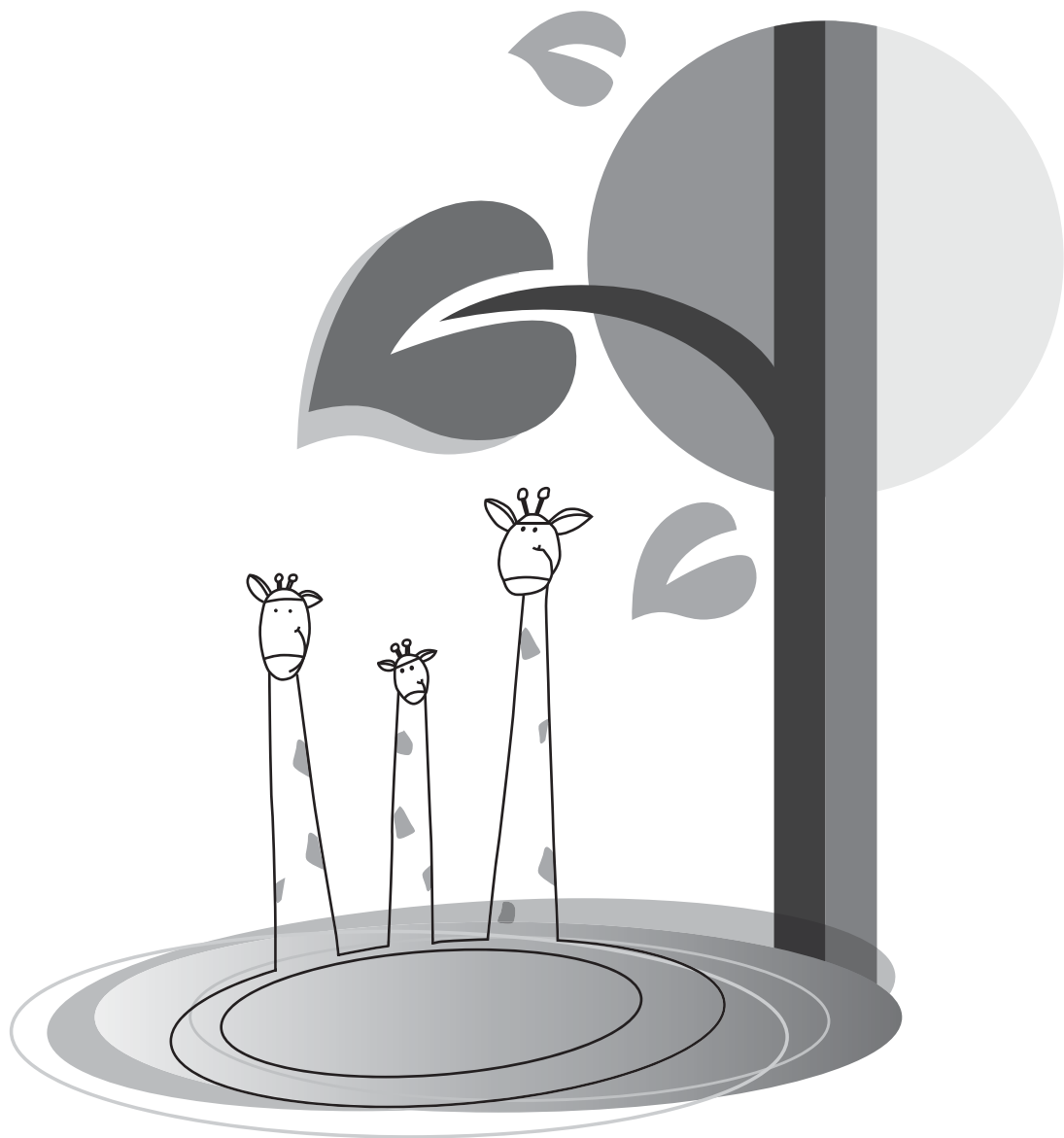

**КЛИНИЧНАТА РАБОТА –
МЯСТО ЗА СРЕЩА С УНИКАЛНОСТТА
НА ВСЯКО ДЕТЕ
И НА ВСЕКИ ВЪЗРАСТЕН**

Съдържание

ВЪВЕДЕНИЕ.....	5
ТЕРАПЕВТИЧНИЯТ КАБИНЕТ – МЯСТО, КЪДЕТО СМЕ РАЗЛИЧНИ ЗАЕДНО	9
Една звучна буква	11
Един затворен свят без граници	17
Лиза и Лили Иванова	21
Лиза и училището	21
Момчето с бастуна.....	25
КЛИНИЧНО ПРИДРУЖАВАНЕ НА ЕКИПИТЕ	29
Клинично придружаване.....	31
Клиничното придружаването на членовете на екипа – необходима професионална опора за специалистите и стъпка към повишаване на ефективността на грижите	34
ЧУЖДНИЯТ ОПИТ	41
Едно ателие с кукли	43
<i>Изработване и идентифициране на куклата.....</i>	<i>44</i>
<i>Играта</i>	<i>45</i>
<i>Рисунката</i>	<i>48</i>
<i>Заключение</i>	<i>49</i>
Аутистът: един психотик, който работи	50
<i>Феномените.....</i>	<i>51</i>
<i>Структура във феномените.....</i>	<i>57</i>
<i>Нашите маневри и нашите резултати.....</i>	<i>61</i>

Съставител и редактор: Весела Банова

Автори: Станимира Начева, Диана Асенова, Биляна Мечкунова, Милена Попова,
Ана Анчева, Любов Лукарева, Галена Станчева, Габриела Петкова и Вивиян Дюран

Редактор: Пенка Ватова

Сдружение „Дете и пространство“

ISBN 978-619-90304-7-9

ВЪВЕДЕНИЕ

Весела Банова¹

Темата, на която се спряхме за първото издание на Бюлетина на сдружение „Дете и пространство“, е посветена на *клиничната работа като място за среща с уникалността на всяко дете и на всеки възрастен*. Тази тема произтича от споделеното разбиране, че „работата ни в социалните услуги за грижа и подкрепа на деца в риск е работа в най-добрия интерес на детето, която не е клише, нито рецепта, а много внимателен процес, изискващ екипност“². Когато се срещаме с едно дете и се опитваме да отговорим на въпросите „От какво се оплаква“, „От какво страда то“, сме ориентирани от идеята за психичното страдание не като знак за нарушаване на соматичните или психичните функции, а като защита, изобретение на субекта и опит за лечение на нещо непоносимо. Проявите на психично страдание не се ограничават до една общовалидна дефиниция, а имат предвид специфичната връзка, която всеки един си изгражда със заобикалящата среда и със самия себе си. „Става въпрос за поведението, действията, речта, особеностите, които са в основата на тази специфична връзка и повече или по-малко изправят субекта пред затруднения във връзката с другите, но същевременно са и отговор на това, което не може да бъде изказано с думи, а само в реалното, тоест чрез тялото и посредством преминаване към действие (агресия, автоагресия, бягства, пристрастя-

¹ Весела Банова е психоаналитик, клиничен психолог, доктор по социология. Работи като терапевтичен директор в сдружение „Дете и пространство“. Член е на УС на Българско общество за лаканианска психоанализа и на Новата лаканианска школа.

² Кой сме ние, Какво правим, В какво вярваме. – София: Дете и пространство, 2016, с. 22.

вания...). Психичното страдание не може нито да се оцени, нито да се измери, не съществува един отговор на него. Това изключва прилагането на схеми, шаблони и рецепти и изисква подхождане към всеки случай поотделно и отчитане на неговата уникалност“.³

Въпросът е как в сдружение, управляващо социални услуги за деца в риск, които услуги се регулират и регламентират от съответните нормативни документи, е възможно да работим без схеми, шаблони и рецепти. Въобще възможно ли е това? И ако е възможно, какви са решенията, които сме намерили?

Едно решение, до което стигнахме в Сдружение „Дете и пространство“ с помощта на Бернар Сейнав⁴, е да формираме терапевтичен екип, координиран от терапевтичен директор в рамките на сдружението. Това са всички специалисти, които се ангажират с провеждането на супервизии и клинично придружаване на екипите в услугите, управлявани от „Дете и пространство“, и работят в тези от тях с терапевтична насоченост. От своя страна терапевтичният директор на сдружението и специалистите, ангажирани в терапевтичния екип, се регулират в своите усилия да прилагат клиничния метод на работа и да въвеждат клиничната работа в услугите, управлявани от „Дете и пространство“, като се съобразяват с професионалната етика, произтичаща от членството им в Българското общество за лаканианска психоанализа, и участват в различните форми на квалификация, които то предоставя. Те се регулират също така от клинични супервизии с психоаналитици от БОЛП и от личните си анализи.

Например клиничната изследователска лаборатория „Детето и неговите симптоми“, известна още като клиничната програма „Детето и неговите симптоми“, възниква като съвместен проект на сдружение „Дете и пространство“ и хуманитарната организация „Лекари на света, Франция“ с подкрепата на Интердисциплинарния център за детето, Франция, и Групата на Фройдистко поле в

³ Същият източник.

⁴ Бернар Сейнав е психоаналитик, бивш директор на Медико-педагогическия институт Куртил в Белгия, където се приемат деца, юноши и младежи с тежки форми на психични страдания, директор от белгийска страна на клиничната изследователска лаборатория „Детето и неговите симптоми“, зам.-председател на Новата лаканианска школа.

България. Първият период на тази програма обхваща екипите на вече закритите домове за деца и младежи с умствена изостаналост. Впоследствие програмата отваря вратите си за специалисти, които се интересуват от клиничния метод на работа и имат желание да представят случаи от собствената си практика. Така програмата се превръща в мястото, в което те са поканени да продължат да работят заедно специалисти, преминали обучения и участвали в супервизии, организирани от Сдружение „Дете и пространство“. Понастоящем клиничната изследователска лаборатория „Детето и неговите симптоми“ е част от голямото семейство на изследователските лаборатории към Интердисциплинарния център за детето, Франция, и е една от основните дейности на Българското общество за лаканианска психоанализа. Тя продължава да бъде място, в което се срещат специалисти, работещи с деца и семейства, чийто интерес е насочен към клиничния метод на работа.

В настоящият сборник представяме текстове, свидетелстващи за усилията, въпросите, находките на специалисти, които са част от терапевтичния екип на сдружение „Дете и пространство“ или които работят с тях.

**ТЕРАПЕВТИЧНИЯТ КАБИНЕТ –
МЯСТО, КЪДЕТО СМЕ РАЗЛИЧНИ
ЗАЕДНО**

Една звучна буква

Габриела Петкова⁵

С Кристина се срещам от девет месеца в рамките на Център за социална рехабилитация и интеграция, управляван от Столична община. Този център е създаден по проект на сдружение „Дете и пространство“ в партньорство със Столична община и е изцяло с терапевтична насоченост⁶.

Кристина е момиче на 6 години и по думите на родителите ѝ е „много инатлива, ако иска нещо, го постига“, „винаги трябва да стане на нейното“. Разказват, че неотдавна на майка ѝ ѝ се налага да отсъства от страната за един месец. След като се връща, Кристина ѝ се струва променена – ако иска нещо, което не ѝ се дава, изпада в „нейното състояние“, наричат го „пищене“. В течение на работата става ясно, че има моменти, в които майка ѝ интерпретира по специфичен начин нейното поведение. Когато Кристина назове някакъв обект, майка ѝ като че ли приема това като заявка към себе си, на която се чувства длъжна да отговори. Тези ситуации често ескалират, тя започва да пищи и е много трудно да бъде успокоена. В тези моменти родителите често се чувстват принудени да ѝ осигурят назования конкретен обект веднага, което ги

⁵ Габриела Петкова е клиничен психолог и работи като психолог в Центъра за социална рехабилитация и интеграция с терапевтична насоченост в София, създаден по съвместен проект на сдружение „Дете и пространство“ и Голяма столична община. Тя е член на Българското общество за лаканианска психоанализа.

⁶ Банова В. Медико-психологически център за деца и юноши в София. // Сборник с материали в подкрепа на въвеждането на интегриран здравно-психологически и социален подход в работата с деца с психични страдания и техните семейства. Добри практики на сдружение „Дете и пространство“. – София, 2016, с. 39-52.

въвлича в трудни ситуации (например да пътуват до другия край на града през нощта, да купуват множество ненужни вещи и т.н.). В дискурса на родителите се долавя тревога, недоумение как изведнъж се е появила тази дума „аутизъм“ от страна на лекарите. Паралелно с идването си при нас те провеждат генетични и други изследвания, свързани със съмненията на личния им лекар за аутизъм. Екипът на центъра посреща тяхната заявка отвъд потенциалната диагноза, посреща тяхната тревога и специфичния начин, по който Кристина се вписва в света.

На следващата среща идва Кристина. Запознанството ни ме изненадва, мисля си, че в разказа на родителите ѝ Кристина липсва, като че ли те описват едно друго момиче. Подканена от майка си да ме поздравя, тя повтаря дословно с интонация на робот. Лицето на Кристина е статично, не изразява емоции. Тя не се ангажира в контакт с другия. След съвместна среща с нея и майка ѝ се решава, че аз ще поема терапевтичната работа.

Кристина без проблем остава насаме с мен на втората ни среща. Тя по-скоро не влиза в контакт с мен, занимава се сама с различни обекти. От време на време казва единични думи. Прави ми впечатление, че в много от думите ѝ присъства звукът *p*, на който тя набляга, изговаря едно вибриращо *p*. Хрумва ми, че изговарянето на *p* по такъв начин може би създава усещане за тяло на Кристина. Казвам, че *p* май е любим звук на Кристина, повтарям нейните думички и ѝ предлагам нови, включващи този звук. Тя охотно ги повтаря, сякаш изпробва дали изпитва същото. Като че ли в този момент Кристина се усеща забелязана, а това я кара да забележи мен. След малко тя идва до мен и започва да ми подава различни обекти, подсказвайки ми какво иска да направя с тях. Така започва нашата съвместна работа. Като че ли нашият трансфер се завързва около един звук, около едно звучно *p*.

Още на следващата среща родителите ѝ споделят, че Кристина често говори за мен. Това, че момичето ме споменава, дава възможност на родителите да говорят за центъра и за това кога са нашите срещи. Така се създава предвидимост и ритмичност за нея.

В началото на нашата работа Кристина се интересува от това да поставя различни обекти в една играчка кола. Тя се обръща към мен, държейки колата, и казва „човече“. Така аз предлагам да рисуваме и изрежем човече, което да влезе в колата. Тя приема и

също започва спонтанно да рисува къща, да пишем заедно буквата *p*, както и други букви, да продупчва с флумастер листа. Също много ѝ харесва да реже хартия. Изрязаните части ми заприличват на дървета и предлагам да ги лепим на лист и да правим колаж. Това веднага се харесва на Кристина и тя се включва, изрязва и лепи сама парчетата на лист. Майка ѝ споделя, че след срещата говори за това къщи и иска да рисува и лепи, неща, към които проявява интерес за първи път.

Освен това се появява и една работа на Кристина около ритъма и гласа. Веднъж тя почуква по едно барабанче, аз се включвам и повтарям нейния ритъм, после аз задавам нов, който тя повтаря, и въвеждам изговарянето на думи, например Кри-си, ма-ма, тат-ко, ри-ба и т.н. Кристина се заинтригува от това и се занимава с ритмуването известно време. По-късно тя открива в кабинета играчка синтезатор с микрофон. Започва да изговаря нещо на микрофона и веднага долепя ухо до колонката на синтезатора. Също така издава един шушкав звук на микрофона и сама казва „вятър“, пее песни, включва и изключва синтезатора. Като че ли гласът силно интригува Кристина, по-скоро като обект сам по себе си, отколкото като част от общуването с другия. Струва ми се, че да слуша гласа си през синтезатора, е едно много важно изобретение на Кристина, изобретение, с което тя си служи дълго време в нашите срещи. В речта си Кристина повтаря думите на другите или казва спонтанно отделни думи. Тя не говори в първо лице и не адресира речта си към другия. Аз не се обръщам директно към него, а говоря встрани за нея. Макар да не общува с мен чрез езика, от поведението ѝ личи, че понякога решава не само да слуша, но и да чува и разбира това, което казвам.

Освен от гласа Кристина е заинтригувана от игри, свързани с напълване и изпразване. Тя поставя различни малки животни в една играчка кола, като се старее да запълни цялото свободно пространство. Кристина се занимава с тази дейност през дълъг период от нашата работа. Веднъж в кутията с фигури на животни тя намира играчка кокал. Аз говоря, че кучетата ядат кокали, тогава Кристина поставя кокала на земята и слага едно куче играчка да го „изяде“. Щом вдига кучето и вижда кокала, който все още си е на мястото, Кристина много се учудва и започва да натиска кучето към кокала, като че ли за да го изяде то настина. Така аз говоря

за играта наужким. Постепенно с Кристина се занимаваме с това да храним наужким животните – котките с риба, кучетата с кока-ли, пиленцата с ябълки. Така пълненето на колата с малки фигури се измества към пълненето на устата на един динозавър с кокал. Като че ли в играта на Кристина започва да се появява нещо като сюжет. Забелязвам, че лицеизразът ѝ се омекотява, понякога тя се усмихва, понякога лицето ѝ изразява учудване, тя прави различни физиономии по време на играта.

В една от сесиите ми хрумва да записвам на табло думите, които Кристина казва. Освен думата, рисувам и картинка на това, което тя назовава, например кокал. Така Кристина също идва и рисува кокал на табло. После рисува нещо, което аз не успявам да разбера, но имам усещането, че това е някаква картина, че Кристина не драска, а рисува нещо определено. Тя рисува своята картина в няколко поредни сесии. Това много ме интригува. Кристина започва да рисува и други неща – слънце с лице, човешки фигури, кола с човек вътре в нея. Така постепенно от начина, по който рисува, започвам да сглобявам елементите на тайнствената ѝ картина. Докато тя многократно я рисува, аз гадая какво е това, питам дали е едно или друго. Кристина не говори за нея, но имам усещането, че чрез рисуването ние общуваме.

В една сесия, преди да пристъпи към рисуването на картината, Кристина изпразва голяма кутия, слага я на земята и се опитва да постави главата си вътре, да постави себе си в кутията. Това ми се струва много любопитно, не става дума тя да сложи кутията върху главата си, а да сложи главата си в кутията. След това започва да рисува своята картина. Аз коментирам, чудя се дали пък това са зъби, дали това е глава. В отговор тя рисува зъби, после рисува лица в празните кръгчета и рисунката започва да се усложнява и изяснява. Като че ли чрез рисунката тя ми говори. Така от две дъгички, една точка и три кръгчета след време Кристина нарисува нещо, което аз оприличавам на динозавър с голяма отворена уста, в която има нещо. В тази сесия Кристина казва „не искам“ за първи път, появява се един отказ от първо лице, появява се, заявява се една Кристина, която може да иска или да не иска.

На следващата среща Кристина бърбори много, пее си песнички, казва стихчета, речта ѝ не е насочена към мен, като че

ли се наслаждава на езика сам по себе си. Освен това се случва нещо ново – тя не се занимава с това да запълва и изпразва колата, нито да слага кокал в устата на динозавъра. Вместо това, играейки с него, тя казва „папка трева“. Аз ѝ предлагам зелен пластилин, който да е трева наужким. Така Кристина напълва устата на динозавъра с „тревичка“, подава ми го и казва „синьо небе“. Тя излиза от кабинета, аз я следвам и когато стигаме до коридора, тя посочва прозореца, предлагам да го сложим на прозореца под синьото небе. Така от запълването на една кухня с обекти Кристина избретява нещо като сюжетна игра. На следващата сесия тя стиска в ръка трева и едно цветенце от двора на центъра – храна за динозавъра. Пишейки текста, си мисля, че сега динозавърът на Кристина се е превърнал във вегетарианец, вместо месояден сега той е тревопасен/е по-малко опасен.

В следващите няколко сесии Кристина казва по нещо от първо лице единствено число. Освен това тя продължава да се грижи за динозавъра, като го храни с „трева“, казвайки „затворена уста“. Вадейки стария пластилин и слагайки нов, тя като че ли върши една много важна работа – грижи се динозаврите да са нахранени, за да нямат апетит към децата.

Освен това, докато на заниманията на Кристина в началото на нашата работа трудно може да се припише логиката на игра, сега като че ли тя все по-често решава да се ангажира със смисъла, с езика.

В една от сесиите предлагам на Кристина нова играчка – къща с малки кукли. Тя подава на всяка от нас по една фигурка. Тоалетната в куклената къща много я интригува. Тя казва „ако“. Аз говоря, че човек прави ако в тоалетната, после пуска водата, имитирам звук от пускане на вода. Тя повтаря това няколко пъти. След това казва „криене“, става и влиза в една палатка в кабинета. Кристина за първи път проявява интерес към палатката. В този момент аз приемам това като игра на криеница, говоря встрани неща около това, че Кристина се е скрила, че си е намерила скривалище. Казвам, че Габи не я вижда, но тя не е изчезнала, Кристина е тук, но е скрита от погледа на Габи. През това време Кристина влиза и излиза от палатката, смее се и по лицето ѝ се вижда оживление. Нейната игра на криеница не включва участието на погледа ѝ, който да търси този на другия, криенето като че ли не е важно в

отношението с другия, а само по себе си, Кристина се забавлява да се появява и изчезва в това скрито свое пространство.

В следващата сесия поздравът на Кристина от дословно повторение на думите на майка ѝ, изговорени като от робот, става един поздрав, адресиран към мен със спокойна, омекотена интонация. Кристина казва „скривалище“ още на входната врата и отново се крие в палатката. Прави ми впечатление, че тялото ѝ изглежда някак отпуснато, не така вдървено и автоматизирано както преди. Тя се разхожда из стаята и сяда на различни места, като че ли за да изпробва дали е удобно. Мисля си, че в началото на нашата работа Кристина манипулира с различни обекти, но нейното тяло не присъства в игрите ѝ, сякаш го няма, докато сега като че ли нещо се е променило за нея. Сякаш Кристина изпитва сега някакво удоволствие, свързано със своето тяло, с движението. Докато тя се разхожда из стаята, аз говоря, че може да се построи скривалище и от психомоторните модули. Тя взема един модул, който прилича на тунел, и го поставя в средата на стаята, така че аз съм от единия му край, а тя от другия. После пуска любимата си кола през тунела. Аз я посрещам и връщам обратно към нея, като съпътствам това с думи около влизането и излизането, изчезването и появяването на колата. Тази игра забавлява Кристина. После се оттеглям, тя продължава да играе с колата, като минава ту от едната, ту от другата страна на тунела. Като че ли отново става дума по-скоро за наслаждение от изчезването и появата на този обект, а не от играта между двама души, които си подават нещо. И все пак около криеницата на Кристина има една загадка.

Тази сесия е по-кратка, след играта с тунела Кристина излиза от кабинета с думите „хайде“ и „мама“. В началото на работата тя не отчита момента на раздяла с родителите си преди сесиите, като че ли за нея няма раздяла, няма тревога около това. Сега за нея е трудно да се разделя с майка си преди сесиите, тя се колебае дали да влезе в кабинета без нея, намира се в едно отдалечаване и приближаване към нея, в едно пулсиране. В сесиите ту се заиграва, ту се връща при майка си, за да я гушне, после отново. Чудя се дали сега за нея не се случва нещо от порядъка на раздяла в тези моменти. Тези моменти на пулсиране са деликатни и за нея, и за нейната майка, като че ли между тях се появява нещо ново.

Един затворен свят без граници

Любов Лукарева⁷

Дари е на 4 години, когато Камелия, нейната майка, за пръв път чува, че дъщеря ѝ е „аутист“. Следват години на опити да се намери мястото, или по-скоро местата – училище, дневен център, терапия, които могат да посрещат момичето по поносим за нея начин. Дари трудно понася да бъде разделена от майка си, трудно понася присъствието на другите около себе си. Когато тя е на 12 години, Камелия се обръща към детската психиатрична служба в град Русе, защото Дари много често се самонаранява, захапвайки китката си, драска кожата си до разкървяване и крещи, невъзможно ѝ е да ходи на училище и в дневния център. Така започва една работа, в която Дари е посрещана заедно с майка си от детския психиатър д-р Мечкунова, една работа, чрез която тя успява да изобрети своите начини за третиране на присъствието и раздялата и която е продължена в „Детски кът за развитие“ – новосъздадената тогава терапевтична услуга на Сдружение „Дете и пространство“. Дари е на 15 години, когато за пръв път се срещам в нея. Сега за нея е възможно да бъде приемана отделно, а в срещите с д-р Мечкунова Камелия има свое пространство за споделяне както на това, което я безпокои и затруднява, така и за това, което успява приятно да я изненада.

⁷ Любов Лукарева е психолог в ЦСРИ „Детски кът за развитие“ – Русе. Вж. Мечкунова Б. Център за социална рехабилитация и интеграция „Детски кът за развитие“, Русе. // Сборник с материали в подкрепа на въвеждането на интегриран здравно-психологически и социален подход в работата с деца с психични страдания и техните семейства. Добри практики на сдружение „Дете и пространство“. – София, 2016, с. 13-16.

Първите ми сесии с Дари са заедно с моя колега, която досега се е срещала с нея. Девојката всеки път влиза и сяда в един кръгъл модул, като по този начин е оградена от всички страни, а на ръба на този модул можем да си подаваме топка, части от конструктор или мозайка. Обичайното занимание на Дари е да взема различни неща в ръка, да ги издига пред очите си и да ги пуска. Внимателно наблюдава момента на отделянето на предмета от ръката си. Понякога върти различни предмети – най-често части от конструктор, кубчета или пумпал, и наблюдава въртенето. Прави малки, но много прецизно балансирани конструкции от същите части, които обикновено върти или пуска да падат. Научавам, че към този момент любимото занимание на Дари е да подрежда мозайка върху перфорирана подложка. На една от сесиите, след около месец, Дари ми позволява да подреждам и аз.

От този момент нататък започвам да се срещам сама с нея. В началото съм предпазлива с присъствието си, тъй като ми е известно, че понякога изпада в кризи, по време на които вика, хвърля и хапе ръката си. Решавам да превърна сесиите в място, наситено с възможности за манипулиране с различни игри. Показвам как се играе на боулинг, дартс и обяснявам какво правя. Пускам музика, припявам и танцувам. През цялото това време се опитвам да разпозная пътеката, по която да тръгна, за да може Дари да участва в света, който пресъздавам, и да открие това, което ще ѝ послужи. Стига се до момента, в който тя непрекъснато иска още и още играчки, като изрича с характерния си шепнещ говор: „иска топката“, „иска боулинга“, „иска...“, докато в един момент започва да хвърля всичко, скача, удря, хапе силно ръката си и вика „мама, мама“. Прекъсвам сесията. На следващата сесия Дари влиза в залата и повтаря 2-3 пъти „Любов да се маха“. Излизам, но оставям вратата отворена. Правя различни фигурки от хартия, влизам само за да ѝ ги дам и пак излизам. Този път в залата има само мозайка и една дървена естакада, с която тя обича да се занимава, пускайки различните елементи, които се търкалят по нея. Предположението ми е, че Дари не може да понесе всичко, което иска, наслаждението я изпълва и надминава, тя не разполага със символи, които да използва, за да се справи с това, което я залива. В края на сесията питам дали иска да пие вода, защото това е част от ритуала по при-

ключване на сесиите, тя отговаря „иска да пие вода“, нося ѝ вода и така се разделяме. На следващата сесия Дари ме допуска в залата, но непрекъснато ме праща за вода. Разбирам, че по този начин тя дозира и присъствието на майка си, като непрекъснато я праща в кухнята да ѝ приготвя различни неща за ядене.

Представям работата си с Дари на един от модулите на интердисциплинарната изследователска лаборатория „Детето и неговите симптоми“ към Интердисциплинарния център за детето. Коментарите на Ги Поблом, терапевтичен директор в Куртил, ми помагат да си дам сметка какво всъщност казва Дари, когато „иска“. Кой е този, който иска – субектът Дари или другият, който идва със своя свят и своите обекти, кой говори; къде е точката, от която идва изказването. И когато тя ми казва „да се махна“, аз приемам това, заставам на границата, влизам и излизам, като се оставям да бъда третирана с това редуване.

В една от сесиите след лятната ваканция Дари казва „иска тати с колата“ и повтаря думите няколко пъти, все по-силно. Вземам дъската с тебеширите и рисувам кола. Казвам „ето колата на тати“. Подавам на Дари тебеширите и тя започва да драска с тях. Това е първият случай, когато тя оставя следа не като имитация на мое движение, а като нейна дейност. Оказва се, че този път баща ѝ я е докарал с колата си за нашата среща.

На следващата сесия, влизайки в залата, Дари се устремява към детско пиано-синтезатор, на което досега не е обръщала внимание. Казва „иска музиката“ и започва да свири. Ориентира се добре, като редува натискане на клавишите на пианото и бутоните, с които се пускат различни мелодии. Клати се в такт и се смее, подсвирква и вдига характерно ръцете си. Решавам да „нарисувам“ мелодията. Рисувам с маркер върху вратата с гръб към Дари като на всеки тон съответства чертичка, а на всяка мелодия – различна по форма линия. Усещам, че настъпва успокояване, Дари притихва и пуска различни мелодии, на които само се поклаща в такт. От майка ѝ разбирам, че за Дари е било интересно да наблюдава свирене на синтезатор на екрана на домашния компютър.

В следващите няколко сесии оставянето на следи се случва в различни варианти. Всички те са свързани с това, че са придружени от силни, скърцащи звуци. Дари свири на синтезатора, драска с

маркер върху гланцов лист и се заслушва в скърцането. Това внася успокоение. Една супервизия ми обръща внимание, че чрез неприятния звук на скърцането тя може да почувства тялото си цяло. Благодарение на това изобретение Дари започва да работи с буквата, която е извън смисъла, но която все пак свързва символичното и наслаждението – шумът на света и писането. В този момент за Дари се осъществява завързване на въображаемо, символично и реално.

Така от един затворен свят без граници Дари се движи към отворен свят с граници. Светът може вече да предложи места, в които ѝ харесва да бъде – училище, концерт, екскурзия, готвене заедно с мама.

Лиза и Лили Иванова

Ана Анчева⁸

Лиза е момиче на 12 години. Вече е сменила три училища и като последна рестриктивна мярка от 2 месеца е преместена в друг клас. Причината да бъде насочена към услугата Център за социална рехабилитация и интеграция „Детски кът за развитие“ в Русе⁹ в този момент са трудностите в социалната адаптация на детето и няколко случая на „кражба“.

Лиза и училището

„...Ученичката се държи ужасно в клас. Провокира учителите, отказва да изпълнява учебните задачи, провокира другите ученици, бие се с тях, използва неприличен език...“ В разговор на учител с родителите е наричана „агресор и провокатор“.

Лиза решава сама да посети училищния психолог година след като е постъпила в новото училище. До този момент класната многократно се е свързвала с родителите заради проблеми в училище. Лиза търси психолога, защото е разбрала, че това е много странен човек, учениците го определят като Цербер и се страхуват от него.

⁸ Ана Анчева е психолог, водещ терапевтично ателие в Центъра за социална рехабилитация и интеграция „Детски кът за развитие“ в Русе.

⁹ Вж. Мечкунова Б. Център за социална рехабилитация и интеграция „Детски кът за развитие“, Русе. // Сборник с материали в подкрепа на въвеждането на интегриран здравно-психологически и социален подход в работата с деца с психични страдания и техните семейства. Добри практики на сдружение „Дете и пространство“. – София, 2016, с. 13-16.

Именно това провокира Лиза и в едно междучасие тя сама отива при него. Следва седмица, в която детето системно посещава кабинета на психолога по всяко време. Това произвежда обтягане на отношенията между детето и психолога и предложение то да бъде изключено от училище.

Симптомът, разпознат в училище, е агресивното и провокативно поведение на детето, а това, което поддържа симптома, е трудността на учителите и психолога да признаят своята невъзможност да се изправят пред страданието на едно дете, без да разпознаят себе си като причина за него.

Дали това е трудността да приемеш, че агресията към теб всъщност е насочена към позицията на Големия друг, която ти заемаш за това дете.

Да разгледаме същия случай през погледа на родителите, или, иначе казано, **какво тревожи майката и бащата.**

„...Лиза е онеправдана, как може толкова силно да мразиш едно дете (по повод класната на детето), та какво може да ти направи то. Разбирате ли, не мога да отида в училището, държат се ужасно с мен, обвиняват ме за всичко. Лиза страда, няма приятели, по цял ден си стои вкъщи, Създава хаос. Почти нищо не може да задържи вниманието ѝ за повече от 5-10 минути. Много е енергична. Вечна опозиция ... Понякога е ужасна, стаята ѝ на нищо не прилича, не ме слуша никога... аз не съм такава, как може по нищо да не прилича на мен.“

За родителите разпознатите симптоми са: липса на приятели, незачитане на правила и неизменният въпрос, който се повтаря при всяка наша среща – „Провалих ли се като родител?“

Лиза в първите ни срещи е твърде заета да ми се хареса. Търси двойника в мен. Говори постоянно. Говори за „гадните учители“, които не я разбират, за онази „овца“, класната, която нарочно се държи зле с нея, постоянно я обвинява за нещо, за съучениците си, които през цялото време измислят различни начини да я тормозят. „Кражбите“, заради които е доведена в центъра, са опитът ѝ да отмъсти на другите за това, което са ѝ причинили. „Премества“ нещата, които са значими за други, за да ги направи по-малко интересни, отнема, без да задържа, техните обекти. Словесната агресия рязко е заменена от вълнуващи разкази за различни „интересни

случки с нейните приятели“ – измислени случки с въображаеми приятели за дълги разходки, рисковани ситуации и създаване на фалшиви профили във Фейсбук, които да събират повече лайкове. Говори за интереса си към литературата и театъра. Чете приказки, басни, притчи. Впечатлява се от разказите и тяхното послание. Исква да е актриса, да играе роли. Това, което натрапчиво се повтаря, е темата за кралицата (роля, в която иска да бъде, но в действителност не ѝ се удава).

Днес темата е заменена от Лили Иванова – друга кралица, в чиято роля може да се разположи през песните.

Лили Иванова – можем ли да погледнем на този образ като на симптом и да се опитаме да открием как Лиза си служи с него.

Винаги има за какво да говори в моментите, когато не може да изкаже онова, което в действителност я тревожи. Това се превръща в един от мощните защитни механизми, които е изработила. Зад подробно наизустените факти за живота на певицата често се прокрадват и въпросите, които тревожат детето. Ето и някои от темите, които намират символичен израз през песните на музикалната прима: за самотата, тъгата, за невъзможната любов.

В една от сесиите Лиза споделя: *Страхувам се от любовта (ами ако се влюбя в 50-годишен)*. След тази тихо промълвена, сякаш неволно изплъзнала се фраза става възможно (в продължение на 3 сесии) Лиза да говори за фантазната си връзка с учителя по физическо и трудността да посещава неговите часове.

Това, което момичето изобретява, е един портрет. След неговото създаване тя става видимо по-спокойна и се връща в клас. В какво се крие силата на този портрет.

Всеки път когато има физическо, Лиза е изправена пред другия, който ѝ се наслаждава, който я наблюдава, иска да я докосва, има фантазии за нея... В няколко поредни учебни часа тя е освободена от физическо поради здравословни причини – наранявания по невнимание или временно неразположение: изкълчен крак след падане в коридора, рана на ръката вследствие от нараняване с остър предмет, коремни болки, придружени с повръщане, главоболие. В редките случаи, в които посещава часовете, отказва да изпълнява упражненията и да остава в строя заедно с другите деца.

Създавайки портрета, тя буквално прави на парчета този застрашаващ я друг, облича го в рокля, размества частите на тялото му... Създава образ, който не е така застрашаващ и „дори предизвиква съчувствие“.

Ето един малък пример за това как Лиза си послужи с Лили Иванова, за да се върне в час по физическо.

Подобен пример ни кара да се замислим над това как училищната система възприема проявленията на симптома. Да нарисуваш карикатура на учител, или да не изпълниш дори елементарна задача невинаги означава, че действаш с умисъл да злепоставим учителя, или родителите не са ни възпитали добре. Да направим възпитанието възможно – това е сложен процес, в който трябва да следим не как да подчиним отделните индивиди на общи правила, а да потърсим причината, поради която отделният субект е в невъзможност да се адаптира, подчини и/или промени.

За учителите Лиза има проблем с възпитанието, приемането на правилата и другите деца. Тревогата на родителите идва от невъзможността за реализиране на техния проект за Лиза.

А Лиза – тя е твърде заета с Лили Иванова.

Лили Иванова непрекъснато занимава Лиза. Тя намира приликите между себе си и певицата в много неща – очите, прическата, интересите... всичко, но се затруднява при намиране на разлики.

Момчето с бастуна

Галена Станчева¹⁰

През есента на 2016 г. Росен постъпва на диагностична оценка в Детско-юношеския център за психично здраве в Русе, където му се поставя диагноза „Генерализирани разстройства в развитието“, след което бива насочен към Центъра за социална рехабилитация и интеграция „Детски кът за развитие“¹¹. Поводът е заявка от страна на училището, където Росен отказва да изпълнява общоприетите правила в клас – „не чете, не слуша, не си... липсва му концентрация“.

През ноември 2016 г. се срещам за първи път с Росен и неговия баща. Бащата на Росен разказва как протича ежедневието на сина му: „Всеки ден, след като се върне от училище, трябва да спи, майка му издига в култ следобедния сън и храненето...“ Тук момчето се намесва и казва: „... във вашето въображение не спя следобед, но аз спя...“ Изказът на Росен има архаичен оттенък, типичен поскоро за възрастен човек, отколкото за дете на неговите години. На въпроса на колко години е той отговоря: „Минах 8 години и почвам 9-ата“. Росен има силен интерес към чуждите езици, особено към френския. Поздравът от страна на момчето е винаги на френски: „Bonne journée“.

¹⁰ Галена Станчева е психолог в Центъра за социална рехабилитация и интеграция „Детски кът за развитие“ в Русе.

¹¹ Вж. Мечкунова Б. Център за социална рехабилитация и интеграция „Детски кът за развитие“, Русе. // Сборник с материали в подкрепа на въвеждането на интегриран здравно-психологически и социален подход в работата с деца с психични страдания и техните семейства. Добри практики на сдружение „Дете и пространство“. – София, 2016, с. 13-16.

Бащата разказва, че от известно време двамата със сина му ходят в парка до каменните мечки. Росен носи храна на мечките. В този момент Росен извиква: „*Не е мечка, а МЕЧОК. Не са каменни, а истински*“.

В следващите срещи с Росен темата за мечока в парка се развива в дълга история. Мечокът се нарича Паткадор и е най-възрастният в семейството мечки. Те си имат обзаведена къща с фотьойли, които изкарват навън до пейката. Имат още кола, пързалка, кално блато и отиват да ловят риба от Дунава. През зимата мечките си правят снежни човеци.

Във всяка една от сесиите момчето влиза с разказ, който държи да сподели. Докато говори, разбирам, че не желае да бъде прекъсван дори с уточняващи въпроси от моя страна. Разказва и пита: „*Слушаеш ли ме сега, внимателно?*“; „*Помниш ли...?*“ Предоставям му това пространство и слушам внимателно. При всяка следваща сесия Росен избира за какво ще говори – много често разказва за мечките в парка, които той ходи да храни. Успявам да разбера, че храната, която им носи, е сухи листа и клонки. Слушам и вмъквам израз като: „*това ми прилича на една приказка с три мечета...*“, след което Росен на висок глас казва: „*това са мечките, не е приказка...*“ По-нататък отново подбирам подходящ момент в историите за Паткадор и неговото семейство с думите: „*О, това е интересна история*“, след което съм поправена от Росен, че това не е история, а това са мечките в парка. Опитите ми да разгранича реалността от въображението биват категорично отхвърлени от момчето. Представата на Росен за мечките е, че те са реални.

Много често той говори за своето голямо семейство. Въвежда ме в родствените връзки и често задава въпроси, дали помня еднокой си? Разбирам, че дядо му Росен, на когото той е кръстен, има специфично присъствие в живота на момчето. Разказва за дядо си, баба си и техния дом, те живеят с котката Фенка, кучето и бастуна. Росен прекарва голяма част от деня си в дома на баба си и дядо си и е въвлечен в детайли от тяхното битие. Росен често обрисова картина, в която той и дядо му гледат телевизия, но винаги присъстват бастунът, кучето и Фенката. През първите месеци за момчето беше недостъпно да изобразява чрез рисуване, но напоследък рисуването го успокоява и умиротворява. При една от срещите Росен идва с кучето, за което съм слушала истории. Опитвам се с равен

тон да кажа: „*Кучето е плюшена играчка*“, тогава Росен се ядосва и изкрещява: „*Не, не е плюшена, истинско е*“. По същия начин, като към живи същества, той се отнася и към определени играчки, подбрани от него, с които играе в залата – петел и магаре.

След известно време, когато посрещам Росен в центъра, той е приведен, в поза на старец, подпира се на въображаем бастун. Сякаш да бъде като дядо си е единствената настояща опора за момчето.

Преди лятната ваканция за пръв път Росен задава въпрос: „*Как се нарича, когато някой навърши кръгло число? Кръглогодишнина ли?*“ Изглежда за момчето е важно да подреди по някакъв начин различните периоди от живота на възрастните.

Росен започва да рисува картините, които досега е описвал за своето семейство. В тях присъстват в една и съща последователност дядо му, самият Росен, кучето, бастунът, Фенката и баба му. Забелязвам, че откакто Росен започва да рисува, в този период намаляват историите за мечките в парка. Веднъж Росен рисува Паткадор, дядо си с проходилка, бастуна, кучето, себе си и баба си. Всички са заедно под чадър и вали дъжд. В края на сесията разбирам, че момчето се опитва да убеди баща си да заведат дядо му в парка при мечките. Росен е проучил най-краткия път от дома на дядо си до парка, тъй като дядото е трудноподвижен. Сякаш за Росен е изключително важно да запознае мечока с дядо си. Питам се каква функция изпълнява мечокът за момчето?

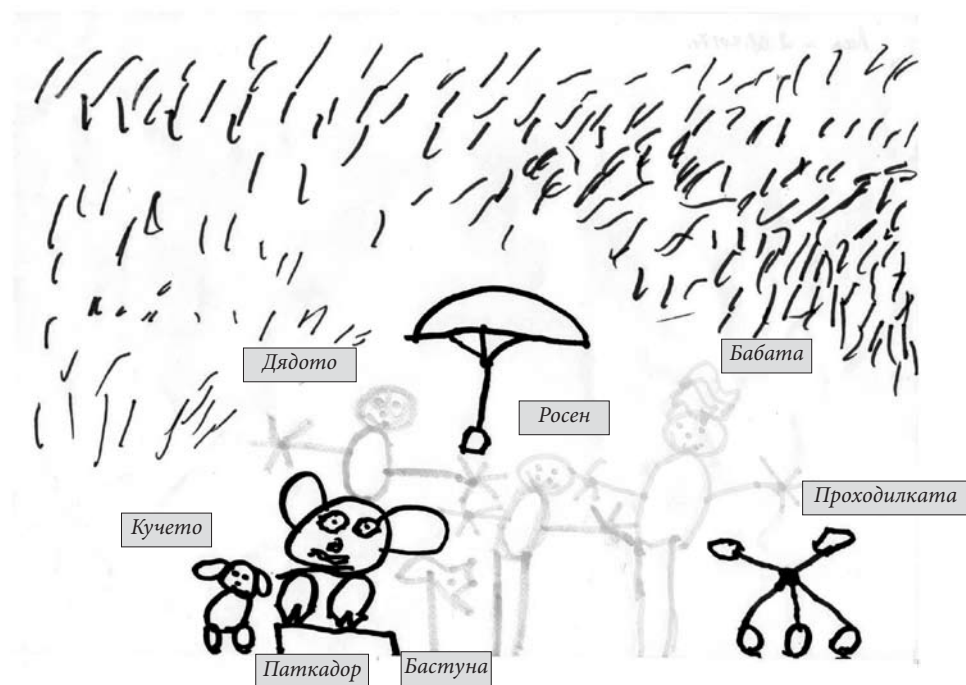
Росен строи от модулите естакади, от които скача. Изкачва се на върха, заедно с магарето, и скача с него, друг път хвърля магарето и казва, че то може да скача само. Докато преминава препятствията, за фон има избрана от него песен: „*Crazy chicken*“. Кудкудякането на пилетата в песента сякаш прибавя още възбуда в напрегнатото тяло на Росен. Лицето му придобива мимика на засрамен. Все едно той е сред себеподобни живи същества – пилетата. Преди една от срещите прибирам в друга стая надуваемото магаре. Когато Росен влиза в залата, започва да го търси и да пита за него. Отговарям, че вероятно се е спихнало. Росен категорично заявява, че не може да се е спихнало, а е отишло да пасе.

Прави впечатление, че единствено мечокът от парка е назован с име (Паткадор), всички останали обекти за Росен не са наименувани: кучето, бастунът, магарето и петелът. Обекти, които той съживява.

В следваща среща Росен забелязва, че на един от модулите има цип и се интересува какво има вътре. Разкопчава ципа и пита дали някой може да влезе? На неговия въпрос аз отговарям с въпрос: „Представяш ли си някой да успее да влезе?“ Това предизвиква у него изненада и настъпва пауза. Росен вкарва краката си в дюшека, слага под главата си възглавница един от модулите и пита: „Ти какво си представяш сега? Представяш ли си, че аз съм легнал в легло и имам мека възглавница?“ Едва сега, осмислил израза „Представяш ли си“, Росен за пръв път успява да играе наужким. След тази среща за момчето става възможно да регулира своето напрежение чрез обектива на камерите, които той започва да строи от модули и ги нарича „модулни камери“. Моята задача е да отброявам до 3 (на български и на френски), но тъй като не разбирам, Росен ме въвежда в правилното произношение на числата. Заставам зад камерата и броя. В края на сесията, прибирайки модулите, камерата се „счупва“. Росен отговаря, че другия път, като дойде, камерата ще бъде на ремонт. При следващата среща той „ремонтира“ камерата и прави още една. Слага едната пред себе си, а другата странично, така че от всички страни да е заснет, да може да обгърне цялото напрежение в тялото си и да го постави в рамка.

Росен успя да намери място, където да разполага своите въпроси, както и да прави опити да въвежда ред.

КЛИНИЧНО ПРИДРУЖАВАНЕ НА ЕКИПИТЕ

Клинично придружаване

Милена Попова¹²

д-р Биляна Мечкунова¹³

През август 2015 г. приехме ангажимента за супервизия на екипа на един от центровете за настаняване от семеен тип, управляван от Сдружение „Дете и пространство“. Основание да направим това беше клиничният ни опит в работа с психичното страдание на деца и техните родители, както и в подкрепата на екипи, работещи в социалната система.

Ние сме свидетели и участници в реформата по деинституционализация в България, която доведе до закриване на затворените институции за деца и младежи с увреждания. Тази реформа разкри, че само по себе си преместването на децата и младежите от големите и тягостни сгради на бившите домове в малки и спретнати къщички не е достатъчно за включването им в обществото на човешките същества. Стана видим фактът, че масовият етикет „умствено изоставане“ прикрива същинските прояви на неразпознатото психично страдание. Липсата на достатъчно работещи места за грижа за психичното здраве доведе до превръщането на рези-

¹² Милена Попова е психолог в Детско-юношеския център за психично здраве в Русе, консултант на Центъра за социална рехабилитация и интеграция „Детски кът за развитие“, член на Българското общество за лаканианска психоанализа.

¹³ Д-р Биляна Мечкунова е детски психиатър, ръководител на Детско-юношеския център за психично здраве в Русе, председател на Българската асоциация по детска психиатрия, ръководител на клон на Сдружение „Дете и пространство“ в Русе, член на УС на Българското общество за лаканианска психоанализа.

дентните социални услуги в единствено място за подслон дори на хората с тежки психични заболявания.

В резултат на екипите, които работят в тези резидентни услуги, е вменена както денонощната грижа за настанените деца и младежи, така и отговорността за напредъка в развитието им. Те много често са изправени пред екстремните форми на психично страдание, като самонараняване, агресия, тежки разстройства на храненето до степен на отказ от живота, без адекватна подготовка и наличие на подкрепа.

Нашите разсъждения и съвместни разговори, преживените моменти на разочарование, покруса и тъга, както и на радост и интерес ни доведоха до названието „клинично придружаване“. Като хора, които имат отношение към думите, се въздържахме от употребата на думата „супервизия“, тъй като тя предполага присъствието на знаещия поглед отвисоко. Споделеното ни разбиране в клиничната работа, че знанието не е наше притежание, оформи отношението ни към екипа като към един субект, който се нуждае от отворено пространство, за да се прояви.

Всеки месец в продължение на повече от две години посещаваме ЦНСТ, срещаме се с екипа и изобретяваме нашия начин на клинично придружаване. Държим на постоянството на срещата, т.е. там сме независимо колко души могат да присъстват, дали има, или не заявена трудност. Присъстваме с телата си и личния си ангажимент за срещата с екипа и не приемаме да я заменим със срещи с други хора, които имат отношение към конкретен проблем, като училище, здравна или социална служба.

Опитваме се да сме търпеливи. Наясно сме, че да проявяваш търпение е едно нелесно нещо, защото изисква скромност, отказване от амбиции и очакване за високи постижения. Само тогава слушането се превръща в основен инструмент за клинична работа.

Кои са нещата, за които сме внимателни, когато слушаме, за които следим?

Стараме се да долавяме как на мястото на трудността, безпомощността и безсилието се появява изобретението. Отминаваме молбите за готови решения. Пример за това е споделеното наскоро наблюдение, че една от девойките в ЦНСТ, която прави чести кри-

зи, като крещи и си удря главата, се успокоява единствено когато до нея има друго тяло. В обсъждането екипът стигна до заключението, че би могло човешкото тяло да се замени с голяма плюшена играчка или станалата наскоро любима възглавница. Точно две години бяха необходими, за да се появи наблюдението, че възглавницата е нещо, което помага на тази девойка да бъде спокойна и да не си разбива главата в стената. За съжаление, тази опора можа за кратко да облекчи страданието на момичето. Независимо че направените изобретения не са в състояние завинаги да „поправят нещата“ и да решат проблемите, усилията си заслужават. Една идея, че не всичко е възможно, позволи на екипа да приеме, че девойката, като всички хора, има своите добри и лоши периоди. Така търсенето на тези малки неща от ежедневието, които биха могли да ѝ позволят да присъства в училище по свой начин, успя да продължи. Появи се предложението, отивайки на училище, тя да носи шал, с който да се обгръща – нещо, с което да се защитава и да събира тялото си.

Посрещаме с въздържание оплакванията, за да доловим проявите на субекта, който желае, който е заинтригуван. Такива са моментите, в които екипът не само открива решения, но и успява да сглоби своята история, да даде стойност дори на дребните случки от ежедневието, да изпита радост от съпреживяването.

Така например в споделянето за летния лагер през 2016 г. се откроява изненадата от възможностите на някои от децата: Венци, който умее много добре да се гмурка в морето; Милена, която „проговори“; Ашиме, която проявява загриженост за тялото си на пораснала девойка. Общото впечатление на екипа от преживяното по време на лагера е „и за нас беше нещо ново и хубаво“.

Разбира се това невинаги се случва, защото не всичко е възможно, защото има добри и трудни периоди, но усилията си заслужават.

Нашето откритие от съвместната работа е усещането за лекота. Тази лекота идва на мястото на тежестта и отговорността, която нашето поколение на прехода е приело да понесе – да извърши промяната на едно време с друго. Лекота, която идва, когато престанем да се занимаваме с въпроса „има ли още време“.

Клиничното придружаването на членовете на екипа – необходима професионална опора за специалистите и стъпка към повишаване на ефективността на грижите

Диана Асенова¹⁴
Станимира Начева¹⁵

През 2010 г. в България започна процес на деинституционализация на услугите за деца. В качеството ни на консултанти бяхме поканени да се включим в този процес от позицията на директно подкрепящи деца с прояви на тежко психично страдание. По време на срещите ни с децата и с хората, които се грижеха за тях, рано или късно се появяваше една специфична тема. Говореше се за проблемите, трудностите, недоволството, непоносимостта към проявите на група деца и младежи, които с поведението си „предизвикваха“ членовете на персонала както в човешки, така и в професионален план. Често в тези описания присъстваше елементът на безизходицата – никой и нищо не можеше да помогне, но въпреки това някой спешно и категорично трябваше да се намеси както по отношение на подкрепата на децата, така и по отношение

¹⁴ Диана Асенова е клиничен психолог и психотерапевт, практикуващ в Сливен; член на Сдружение „Дете и пространство“ и на Българското общество за лаканианска психоанализа.

¹⁵ Станимира Начева е клиничен психолог и психотерапевт, практикуващ в Сливен; член на УС на Сдружение „Дете и пространство“ и на Българското общество за лаканианска психоанализа.

на подкрепата на възрастните. Обикновено в тези описания се докосвахме до измерението на безвремето, така че трудно можехме да се ориентираме в хронологията, в което се случваше една или друга поведенческа проява. В голяма част от случаите възрастните не поставяха под съмнение интерпретациите, които имаха за едно или друго поведение на детето и ориентираха действията си спрямо обичайно приетата представа за механизмите, които задвижват конкретното поведение. Почти винаги в тези описания присъстваше и елементът на собствената непоносимост на възрастните, личното им страдание и субективните начини, по които се опитваха да го понесат. Всъщност много често възрастните правеха всичко, което смятаха за нужно, за да помогнат на децата. Почти всички те бяха консултирани с лекари и им беше назначавано лечение. Активно се търсеха точните външни специалисти, които бързо, ясно и конкретно да посочат алгоритъма за разрешаване на проблема. На практика в някои от случаите поведението на децата се променяше, но това очевидно не беше достатъчно. В действителност това бяха деца, които биеха, блъскаха, разрушаваха, не понасяха чуждо присъствие, изненадваха с проявите си, изплъзваха се от установената логика. Възрастните успяваха да опишат поведенческите им прояви, но това като че ли не им беше достатъчно. Беше трудно да се намерят достатъчно думи за това, което искаха да изкажат. Така че темата се поставяше отново и отново. На дневен ред продължаваше да стои въпросът „Какво да правим с този или с онзи младеж?“.

Замислихме се какви определения се дават за тази група деца, какви думи се намират, за да се обозначат. Заслушахме се в думите, които циркулират в социалната система – „деца с увреждания“, „деца с ниска степен на автономност“, „болни“, „изоставени“ и най-вече „агресивни“ и „автоагресивни“. Забелязахме, че някои думи са прекалено натоварени със смисъл и значение, до степен, че не подлежат на съмнение. Именно поради това беше необходимо да се направи усилие да се поставят под съмнение тези определения. По тази причина ни се стори, че терминът „предизвикателно поведение“, като че ли не беше толкова неуместен. Най-вече поради това, че той ни дава нова дума, а с нея и нов смисъл, който не е нито толкова медицински, нито толкова агресивен, нито толкова

категоричен. Като че ли на първо време беше необходима промяна в думата, за да се даде шанс да се потърси и по-различна гледна точка към проблема. Всъщност личното ни убеждение е, че в контекста на социалните услуги въпросът не е кой ще е най-точният термин. Всъщност за всяко дете вероятно ще се намери точният термин. Въпросът не е кой точно трябва да помогне на психотичните, агресивните, автоагресивните деца, децата с психиатрични проблеми или с прояви на предизвикателно поведение. Вероятно всички специалисти по различно време и със своята компетентност ще направят това. Големият въпрос е как възрастните, работещи в социалната система, могат да поставят под съмнение собствените си представи за добра грижа, как могат да посрещнат децата в тяхната уникалност, как могат да понесат непоносимото детско страдание, което засяга и тях самите, как могат да бъдат придружавани във функцията си да партнират на децата в техния уникален жизнен път.

Така, с поставяне под въпрос на установените думи, със задаването на много въпроси и водени от професионален интерес, стартира работата ни по подкрепата на членовете на екипи от специализирани институция и програми за подкрепа на деца и младежи с прояви на предизвикателно поведение в специализирани институции. Трудно можехме да си представим с какви предизвикателства ще се срещнем, а още по-трудно беше да решим откъде да започнем. В края на краищата започнахме оттам, от където започва всяко едно общуване – от срещата на едно човешко същество с друго. Водени от желанието си да опознаем възрастните, които се грижеха за децата, и да станем техни партньори в сложната им професионална задача, ние се опитахме да отворим широко сетивата си, за да чуваме добре това, което ни казват; за да виждаме реакциите им; да сме чувствителни към вълненията и тревогите им. Приемахме да станем адрес за техните питання, оплаквания, тревоги и заедно с тях във всеки отделен случай да се изправяме пред сложни професионални въпроси – как да изучаваме специфичните закони, които управляват поведението на детето; как да посрещнем неговите най-странни прояви; как да го придружаваме и да му партнираме; как да защитим личните му изобретения, които често се разминаваха с представите за „добрите“ грижи; как самите ние да понесем тежките страдания на децата.

Приемайки отговорността да посрещнем и да приемем въпросите и тревогите на възрастните, грижещи се за децата, ние се опитахме да организираме и да гарантираме съществуването на едно специално пространство в социалните услуги. Пространство, в които въпросите са ценени също толкова, колкото и отговорите. Пространство, в което може да се постави под съмнение установеното теоретично познание, за да се отвори място за повече обективни наблюдения и да се подкрепи процесът на изучаването на специфичните механизми, които управляват поведението на детето и са уникални за всяко едно човешко същество. Пространство, в което възрастните могат да споделят собствените си преживявания, да адресират професионалните си тревоги и личните си търсения, да изобретят субективни решения, основани на собствената си уникалност. Пространство, в което, работейки случай по случай, заедно с възрастните, изграждаме един дискурс, в който субективното различие е привилегировано. Оставайки външни за екипите на социалните заведения, ние се опитваме да помогнем на възрастните да регулират собственото си присъствие съобразно субективния свят на детето и да пазят онази крехка професионална позиция, наречена от Вирджинио Байо „да знаем, че не трябва да знаем“ вместо детето.

Ориентирани от учението на Лакан и основавайки се на опита, натрупан в програмата „Детето и неговите симптоми“, ние организирахме работата си по клиничната подкрепа на екипите около няколко опорни точки. Интересувахме се от проявленията на симптома при всяко конкретно дете. Изучавахме неговата функция и начина, по който служи на детето. Изследвахме симптома много внимателно, тъй като чрез него успяхме да се докоснем до най-специфичното и най-съкровено за детето, както и да научим повече за неговия субективен свят. Зачитахме и уважавахме симптома в качеството му на субективно изобретение на детето, представляващо негов личен отговор на страданието, пред което се изправя в живота си. Разглеждахме симптома и като опора на психичната структура на детето, като свързващ елемент на отделни конструкции. Поради това бяхме особено внимателни към него и се грижехме да не бъде прибързано запушван, отстраняван, елиминиран. Вместо това се опитвахме да помогнем на възрастните да

отворят свободно място за личните изобретения на детето. Всъщност понякога симптомът беше единствената възможна точка на срещата между детето и другия; място, откъдето можеше да започне едно партньорство и придружаване. В действителност често се срещаме с измерения на симптома, които причиняваха значителни страдания на детето. Поради това се налагаше внимателно да проследим смисъла, който симптомът носи, и да изучим по какъв начин той се свързва с влечението. Всичко това бяха необходими изследвания, които ни позволяваха да открием точните думи, да регулираме собственото си присъствие, да ориентираме поведението си, така че да сме по-поносими за детето, да станем негови партньори и да съдействаме за облекчаване на страданието му.

Подкрепяйки клинично екипите в работата им с децата с прояви на психични страдания, ние се опитахме да поставим фокуса не само върху демонстрираните прояви на детето, но и върху най-фините детайли от поведението му. Опитахме се да се основаваме по-скоро на обективните наблюдения на възрастните и често поставяхме под въпрос прибързаните интерпретации и анализи. Не се опирахме твърде много на медицинските диагнози, а вместо това се интересувахме от начина, по който детето използва и приема погледа; начина, по който възприема гласа и си служи с него; начина, по който присъства и използва пространството; начина, по който се помества във времето; начина, по който си служи с тялото; начина, по който се вписва в езика и си служи с него. Интересувахме се и от обектите на децата и от специфичните им връзки с другите. Изследвахме семейната им история и начина, по който са били посрещнати в семейството и в институциите, през които са преминали. Насочвахме възрастните да възприемат действията на децата и да чуват думите им в тяхната буквалност. Подкрепяхме ги в усилията им да регулират собствения си начин на употреба на езика, за да намерят подходящата форма на изказване и точните думи, които могат да достигнат до децата. Държахме сметка и за начина, по който възрастните присъстваха около децата, и заедно с тях изобретяхме различни начини, чрез които да изградят благоприятна връзка с тях и да регулират директността на заявката си, на езика си и на присъствието си като цяло. Положихме усилия да изучим специфичната логика в поведението на децата, както и условията, които те изискват да бъдат съобразени в общуването с

тях. Заедно с възрастните, във всеки отделен случай, търсихме специфична позиция, която следва да заемат те спрямо детето. Тази позиция не намираше достатъчно допирни точки нито с обучението, нито с възпитанието, нито с развитието на адаптивно социално поведение. Тази позиция по-скоро беше свързана с придружаването на детето в качеството на стабилен и добронамерен партньор, който се съгласява да регулира собственото си поведение спрямо механизмите, които управляват поведението на детето. Тази позиция често изискваше възрастните да приемат да бъдат контролирани от детето, за да бъде светът по-малко заплашителен за него. Тази позиция изискваше възрастните да държат сетивата си отворени за всички изобретения на детето, които са негови начини да облекчи напрежението си, да структурира поведението си, да понесе социалната връзка. Тази позиция обещаваха надежда, че за детето ще се намери място в света, където да е посрещнато такава каквото е. Всъщност една от основните ни задачи по време на реализацията на програмата беше да помогнем на възрастните да приемат децата заедно с техните странности, да гарантират съществуването на едно място, което е точно за този конкретен субект, да започнат да изучават уникалния език на детето и да се учат да го употребяват, за да имат шанс да общуват с него.

По време на програмата за подкрепа на деца с прояви на тежки психични страдания благодарение на екипите на специализираните институции и социалните заведения, както и на децата, за които ни говореха, ние самите започнахме да изучаваме няколко различни езика. Установихме, че с колкото деца се срещаме, толкова нови езици се налагаше да изучим. Всъщност някои от тези езици бяха доста странни и трудни за усвояване. По време на работата си с екипите научихме важни неща. Научихме ги от децата и от възрастните, които се грижеха за тях. Много често на възрастните им се налагаше да правят неща, които невинаги им беше ясно как ще помогнат. Затова сме признателни, че преди да започнат да ни разбират, ни се довериха и това ни даде шанс. Благодарни сме на децата, които много често потвърждаваха нашите хипотези, преди възрастните да ги разберат и осмислят. Те бяха наши партньори, така както и ние се опитахме да бъдем техни. Но ние знаехме, че това беше само началото. Предстояха още много

малки открития и много малки стъпки в усвояването на тези тридесет различни езика, които децата ни представиха. В този процес ще продължим да се основаваме на уникалния език и на специфичните прояви на всяко дете, на субективното присъствие и желание на всеки възрастен. Ще продължим да се грижим за специалното пространство, в което заедно с възрастните, грижещи се за децата, ще можем да говорим за техните наблюдения, преживявания, тревоги и ще държим сметка за това в социалната услуга да има свободно място за субективните изобретения както на децата, така и на възрастните.

ЧУЖДНИЯТ ОПИТ

В тази рубрика представяме опита на различни институции, предоставящи дневна грижа за деца и юноши с психични страдания във Франция и Белгия, които се ориентират от разбирането на лаканианската психоанализа за несъзнаваното, симптома, клиничната работа в институция.

Едно ателие с кукли

Вивиан Дюран¹⁶

За трета поредна година на група деца от СЕСАД¹⁷ се предлага ателие „Марионетки“. То се води от двама възрастни, от мен и една възпитателка от службата, и се развива в един от кабинетите на възпитателите. Ателието се структурира в три етапа: изработване на марионетките, игра и рисуване. Изработването става в началото на ателието и не се повтаря през годината.

Това не е предложение за обикновена дейност. Има определени условия, които гарантират терапевтичната рамка. На първо място, това е пространствено-времевата организация на сесиите. Ние знаем значението за психотичните субекти, но не само за тях, на ритмичността на сесиите, на тяхното редовно планиране и записване всяка седмица: това е необходимото регулиране на сесиите, което дава ритъм и поражда прекъсване в продължителността им. Тази ритмичност помага да се организира времево поле, като се благоприятства ангажираността на детето в ателие.

На тази времева организация съответства организацията на пространството вътре в ателието. Разграничава се зона за игра – в нея са марионетките, които говорят, и тя еволюира по отношение на мястото, в което са възрастните и децата, които разговарят с

¹⁶ **Viviane Durand** е специализиран възпитател в Терапевтичния образователно-възпитателен институт Белефон в Бордо, Франция. Тя е член на Школата на фройдистката кауза и нейната работа в Белефон е ориентирана от лаканианската психоанализа.

¹⁷ Service d'Éducation Spéciale et de Soins à Domicile (услуги по домовете във Франция за деца със специални образователни потребности). В здравно-образователния сектор във Франция това е най-привилегированата структура за подкрепа на интеграцията в училище.

помощта на рисунка, тъй като субектите са много малки или са в голямо затруднение да се изразяват без опората на обект. Създава се място за въображаемост, друга сцена, отделена едновременно от зрителите по време на играта и от пространството на думите в края на играта.

След тази организация на времето и пространството идва тази на местата и ролята на субектите, участващи в групата. Всеки възрастен играе всяка втора седмица с всяко от децата едно по едно. Този, който играе, е партньорът в играта на детето зад картинния замък, другият остава в пространството на зрителите, до децата, които гледат, и той води бележки за това, което се казва. Той е и този, който отбелязва спирането на всяко представяне. Местата между децата и възрастните не се разменят, никой не може да заема мястото на другия. Така се поддържа идеята за уникалността на мястото на всеки и се избягва въображаемата идентификация в огледалото.

Тази рамка гарантира слушане, което позволява чуването на лапсусите или на малки аномалии, които свидетелстват, че нещо се случва.

Изработване и идентифициране на куклата

В началото няколко сесии се посвещават на изработването на куклите. Намираме се около една маса, върху която са разположени предмети и материали (топки, пръчки, хартия, лепило, платове, бои...). На всяко дете се предлага да направи марионетка по своя идея. Марионетките, които правим, са „хоби“, което ще рече, че те са съставени от глава, закрепена върху пръчка, която е скрита под една широка рокля, цилиндър от плат, ушит и набран, сложен върху парче картон за рамене. Тази изработка с елементарен костюм и липсващо тяло е лесна: всеки, независимо от способностите си, е способен на участие в направата на своята марионетка.

Оригиналността на марионетките е да бъдат привидност: никой не се заблуждава по отношение на това каква е куклата и че става дума единствено за кукла. Все пак куклата създава идентичност посредством форма и име. Това е нещо като обвивка около една празнина, която обаче не може да бъде анонимна, в противен

случай куклата би била обикновен обект, следователно трябва да ѝ се даде име. Куклата е направена, за да играе роля: съществува съответствие между начина, по който изглежда и нейната личност, например „зомби“, „Принцеса“, „Спайдърмен“... Децата не могат да използват собствените си имена или имената на другите присъстващи деца в групата. Името фиксира творението. Цялото ново назоваване изисква да се създаде нов персонаж.

Времето за изработка на куклите ни дава индикации по отношение на връзката с обекта на всяко дете. Работата около този обект изисква усилие – или както казва Жан Ури, „Шизофреникът, когато прави нещо, когато конструира нещо, всъщност конструира себе си“.

- Жул се опира на това, че неговата кукла е напълно идентична на персонажа от видеоиграта, която го заслепява и едновременно го ужасява;
- Тео изисква роклята на куклата да е такава, че да не се вижда пръчката, като става дума за голотата, която трябва да остане скрита отдолу. Това време на изработка на куклата е много успокояващо за него.
- Надин избира мъжка идентичност, но ѝ е невъзможно да си спомни името, което избира всяка седмица за своята кукла.
- Лаура изглежда изцяло потисната, макар че има на разположение всички необходими материали: дали не може, или не иска да конструира? Нейната принцеса няма коси, докато в същото време рисува серии от принцеси с дълги коси. Тя не реагира по никакъв начин, когато едно от децата се учудва от плешивата глава на куклата ѝ. През втората година от ателието нейната нова марионетка вече има коса.

Играта

Играта е времето, в което вече направеният предмет става персонаж, след като е получил име, и ще бъде оживен в пространството на играта, завързвайки връзки с другите персонажи.

Наред с направените кукли децата имат на разположение и други, изработени в предишните години от деца, които вече не участват в групата. Тези различни кукли са повече или по малко типизирани или неутрални (цветето, вълкът) и могат да играят роли на родителските фигури, на вълшебни персонажи от приказките, предлагайки по този начин различни възможности за представяне, за да се отговори на разнообразието от възможности за идентификация.

Играта се развива в едно ново пространство зад картонения замък, срещу който са подредени столове за зрителите. Децата се изреждат. В какъв порядък? Експериментирахме два метода, всеки от които има своите преимущества и неудобства.

Първият: Използва се римушка, като на случаен принцип се решава какъв да е редът за представяне. Това провокира очакване, радост или разочарование: „Аз съм последен!“ Но всеки знае, че при всички положения ще играе.

Вторият: „поред на номерата“, което се повтаря всяка следваща седмица, винаги в един и същи ред, без изненади, следвайки азбучния ред на имената. Този втори метод има преимущество, че избягва съперничеството между „първия“ и „последния“.

Възрастният, който играе, няма собствена марионетка. Може да се случи така, че детето да избере марионетка на възрастния, на който дава и реплика. Например:

Лаура иска от възрастния да вземе куклата „Цвете“, но тя казва „вълка“.

Жул не иска животни, а „човек“, защото „животните не говорят и имат нужда от господар“.

Хус предлага най-често възрастният да играе дете или баща.

В ателието ние избираме да бъдем партньор на детето в играта. Това е работа по импровизация и е различно за всеки. За Лаура става дума за един доста дълъг период, по време на който няма никакъв сценарий, защото той не е възможен и ние се опитваме единствено да използваме подобие¹⁸ на сцената. Що се отнася до Жул, той успя да намери решение, за да среща другия, без да трябва

ва да го разрушава и така да се защити от риска при тази среща да бъде сведен до обект.

Ние сме в ателието, за да помагаме, да придружаваме и да се оставяме да бъдем използвани, ако е необходимо. Но ние също така правим избори, за да действваме върху повторението или да разклатим защитата, когато изглежда, че детето е готово и може да го понесе: например да преценим докога може детето да се оставя да бъде изядено по време на спектакъла от зомбито. Първия път, когато марионетката „котка“ се изплъзва и отказва да се остави да бъде изядена, Жул се провиква: „Това е нищо! Това е нищо, ако аз не мога да ям“. Друг път, когато аз се представям като извънземно, което е „невъзможнозаядено“, Жул отговаря: „Това не е справедливо“. Неговата кукла ми показва задника си, плези се и Жул заплашва... че няма да си направи рисунката.

Да играе активна роля, като говори чрез куклата, с която детето може да се идентифицира, позволява на възрастния да изрази афектите, които детето не може или не иска да изрази директно. Например гневът, страхът или тъгата може да се изразят като отговор на агресивна игра. Гласът на възрастния прави марионетката да говори, като вербализира чувства. Той означава също това, което не следва да бъде разрушено от агресивното действие на детето, защото това е само игра, която се развива на сцената на подобията.

Няма външна публика, но има репрезентация (представяне). Това показва. Някои се опитват да предизвикат смях, може да има аплодисменти или обратното – явна липса на интерес.

Двамата възрастни се срещат всяка седмица, за да оценят това, което е казано, произведените ефекти, и да се опитат да преценят позицията, която трябва да заемат. Оставаме внимателни, не става дума нито да интерпретираме, нито да предлагаме. Няма дешифриране, но ние можем да направим така, че да бъде чуто посланието. В тази проективна игра детето се включва заедно с връзката си с възрастния, който присъства, и с публиката.

Това, което детето представя на сцената, за кого е предназначено – за възрастния или за публиката?

Това, което детето представя, фантазъм ли е, или е налудност?

¹⁸ Очевидно Лаура не може да влезе в роля и не разграничава *наужким* от реалността, но чрез подобие, което въвежда куклата на сцената, може да се започне процес на разграничаване на играта и представянето с кукли от реалността. - Б.пр.

Това, което детето представя, дали е осъществяване на едно несъзнавано желание?

Изработва ли си детето защита и трябва ли да я разклащаме?

Възпроизвежда ли детето реална сцена?

Как да се справяме с агресивността, как да отвърщаме на нагона към смъртта?

Ето защо, както за всяко едно терапевтично средство, и тук е необходима регулация.

Рисунката

Промяната на пространството поражда прекъсване: ние се озоваваме около масата отново с листи и флумастери, след като използваните марионетки и картоненият замък са подредени по местата им. Идва времето за езика, подкрепен от рисунката. Възрастният, който си е водил бележки, подхваща историята и пита, като използва някои пасажии от нея. Жул прави точно изображение, съответстващо на историята му, разделяйки всеки един момент с черти, като в рисувано филмче. Лаура има нужда от повече опити, като използва много листове, които изхвърля. Тя не разказва, а номерира това, което е нарисувала. За дълъг период тя „забравя“ да рисува втория персонаж – тъкмо този, който възрастният играе. Той се появява постепенно в рисунките ѝ и появата му зависи от степента на неговата безопасност. Хус, който не понася прекъсването в представянето си, рисува края на историята, за чието изиграване на сцената времето не е стигнало.

Рисунките се подреждат в индивидуална папка за всеки и могат да бъдат прелиствани като книга с картинки. Когато ги разглеждат, децата си спомнят отлично за сцената, която представят, дори ако тя е била разигравана месеци преди това. Думите, които циркулират по време на рисуването, не са само коментари, могат да се появят по-лични теми, като „нощните чудовища“, „страховете“, „нощното напикаване“. В средствата на това ателие рисунката е много богат материал, който допълва играта, но ние я използваме по специфичен начин поради липсата на време.

Заклучение

Марионетката заема мястото на подобие в смисъла, в който Лакан го въвежда. Подобие е това, което завоалира реалното. Подобие, воал върху реалното, е означаващото място на куклата. Фикцията, която се разгръща, дава тяло на наслаждението на другия, защото фикцията е един начин да се справяме с наслаждението, използвайки подобията. Именно с тази фикция ние имаме достъп до реалното, което действа за конкретното дете. Куклата като инструмент, обърнат към света на театралното представяне, е опора на словото на своя създател. В специфичните средства на това ателие тя позволява не само да се изрази и да се представи наслаждението, но също то да се ограничи и да се лекува. Ние можем да забележим ефектите от това.

За някои деца ателието може да бъде момент, предхождащ една индивидуална среща в психотерапевтична рамка.

Аутистът: един психотик, който работи

Антена 110¹⁹

В този текст представяме това, което сме научили от многогодишния си опит от работата с деца психотици. Ще се постареем да го подредим и да извлечем логиката, която се съдържа в него.

За аутизма се говори по различен начин. Например доскоро той беше приравняван към психозата; и също наскоро, обратно, беше поставен в едно различно положение – както в този увод. Категорията *аутизъм*, дефинирана от Лео Канер, е описателна и посочва при децата генерално оттегляне от връзката с другите.

Ние изследваме тази категория, тръгвайки от психозата – приета като структура на личността, не като психиатрична диагноза, и за да направим това, ще припомним *феномените*, които наблюдаваме. Ще си дадем сметка, че нашите деца учудващо приличат на тези, описани от Лео Канер.

В това експозе ще вървим в следния ред. На първо място, ще докладваме определено количество феномени – несъмнено наша грижа няма да бъде изчерпателността, а да очертаем някои характерни черти на аутистичните деца. Във втората част ще ви предложим нашия прочит на феномените, разграничавайки структурата,

¹⁹ Текстът представя работата на Антена 110, специализирана институция в Белгия, която приема деца, страдащи от тежки смущения в психичното здраве. Публикуван е в сп. *Preliminaire, L'autiste: un psychotique au travail*, 5, 1993. – Б.р.

като се опираме на учението на Жак Лакан²⁰. И накрая, в заключителната част, ще изследваме нашите действия, нашата стратегия и ще кажем няколко думи относно резултатите ни.

ФЕНОМЕНИТЕ

Връзката с тялото

При някои деца констатираме – това не важи за всички, но се среща много често – определена липса на чувствителност към болката и отсъствие на болести.

Пиппо например яде абсолютно всичко и никога не страда от разстройство; Тиери тича с голи крака под дъжда и не хваща никаква хрема; Гал си прищипва пръстите на рамката на вратата, но не плаче.

Когато се отвори обаче врата към другия²¹, някои от тях се разболяват.

Връзката с образа на тялото: със собственото, с това на другия, връзката с огледалото

На това ниво констатираме противоположни феномени.

Изглежда някои от децата не са ни най-малко заинтригувани от света; тяхното отражение в огледалото или другият като техен подобен не привличат и не задържат вниманието им.

Всъщност Тиери се интересува от огледалото, но той го чопли или ближе, не търси там своето изображение. Дрехата на другия, външния вид на другия не интересуват Мишел, но той може да из-

²⁰ Френски психоаналитик (1901–1981), един от големите тълкуватели на историята на фройдизма и единственият, който дава на Фройдовото творчество философска основа и я освобождава от биологическата ѝ обвързаност. Вж. Речник по психоанализа на Е. Рудинеско и Мишел Плон. – Б.р.

²¹ Термин, използван от Жак Лакан за означаване на символично място. Другият е образуван от всички условия, изградили живота на субекта – избори, срещи, предци, както и начините, по които те са се вписали в субекта чрез вериги от означаващи. – Б.р.

падне в криза, ако е възпрепятстван да получи достъп до отворите по лицето или тялото на другия.

Следователно, на мястото на образа за тези две деца изглежда да се вписва влечение към дупката.

За други, обратно, връзката с образа се явява същностна.

Фред имитира движенията на другия в перфектна симетрия, в огледало, но при едно условие все пак: двамата партньори трябва да се гледат в очите, докато се клатят. И така се отлагат кризите на Фред. Що се отнася до Пол, той може дори да имитира отсъстващите възрастни.

Голям актьор, Пол ходи като своите персонажи и говори като тях. Той забавлява своята публика и получава много удоволствие. Но тук също е необходимо едно условие: неговото подражание трябва да следва одобрението на другия, разпознаването от другия.

Връзката с обектите, отделени от тялото

Било погледът или гласът – това са обектите, които представят желанието на другия; храната или екскрементите – обектите на заявката на другия.

Погледът

По отношение на погледа наблюдаваме разнообразие на феномените.

Едни деца избягват погледа, никога не вярват на вашия поглед. Те гледат другаде в продължение на часове, особено през прозореца.

Други ви гледат по фиксиращ и смущаващ начин. Но какво гледат те? Другия? Своето отражение в окото на другия? Инструмента, който представлява окото на другия? Пространството на окото, възприемано като дупка, през която виждаме отвъд, в безкрайното, в един вид продължение навън и вътре? Окото на другия в този случай не струва ни повече, ни по-малко от огледалото, което Тиери чопли, то не създава спиране върху образа.

Някои, обратно, напълно успяват да установят контакт чрез очите, да осъществят размяна на погледи. И това се случва, и нещо повече – тази размяна може да бъде успокояваща, както отбелязах-

ме при Фред по-рано. В неговия случай погледът се поддържа от ритъма, от потропването: гледаме се, като се клатим, пеейки.

И накрая, съществуват много по-неестествени връзки посредством погледа. Ксавие отправя призив към погледа на другия, но под собствения си контрол. „Погледни, казва той, аз съм тук, погледни моите работи.“ Той никога не играе на криеница, не изчезва, не пита за мястото, което заема в желанието на другия. Ксавие извиква погледа, когато си реши, за да му покаже това, което иска да му покаже, и той е този, който верифицира погледа, наблюдава го.

Ако погледът присъства, следователно той трябва да бъде поставен в рамки чрез потропването, като при Фред, или подчинен на високия контрол, както е при Ксавие.

Може да се случи все пак един поглед да се загуби, да се размият очертанията му. Ако например срещнем Фред в момент, когато нито пеем, нито танцуваме, тогава той може да бъде агресивен към нас.

Гласът

На нивото на гласа наблюдаваме същите вариации, както на нивото на погледа.

Едните избягват гласа. Те не използват собствения си глас като опора, за да поискат нещо, да се обърнат към другия. По-скоро тези деца те теглят за ръката, ако се налага. Обратно, изглежда те не чуват гласа на другия, който им говори.

Други използват гласа, но не го използват като обект за размяна с другия. Тогава те бърборят продължително, повтарят същите думи, същите фонемни, без да ги адресират към някого, като музика, един основен шум, който покрива всичко.

За трети, обратно, гласът може да служи като опора за размяна с другия. Тогава те повтарят отчетливо думите, изреченията на другия с точно същата интонация, каквото и да е съдържанието, но все пак има едно условие: гласът на другия трябва да бъде музикален, ритмичен; другият не трябва да има друго намерение, освен да пее.

Може например да пее: „Фред, приятелю мой, не разбирам нищо, но това не значи нищо.“ Или пък: „Фред, неприятелю мой, разбирам всичко, и след това, това е всичко“, и Фред пее на свой

ред. Това означава, че римата въвежда известно регулиране, което позволява гласът да бъде чул. По същия начин, ако попитаме Тиери: „Искаш ли хляб, или плодове?“, Тиери отговаря: „Да“; а ако го попитаме: „Искаш ли плодове, или хляб?“, той отговаря: „Не“.

И обратно, може да се случва така, че някои да питат, гледат, даже да изискват от другия да повтори със същия тон това, което те самите са казали. Такъв е случаят с Пол, който сверява под формата на поставяне в еквивалентност значението на думите. „Зебра – казва той – това е едно малко, малко като кон.“ И ни пита по-нататък: „Зебра, това е едно малко, малко като...?“ Въпрос, който ние трябва да допълним с утвърдителния и пеещ тон на първата формулировка. След като зачетем това малко отклонение, той ни позволява да въведем някои малки вариации.

Ако едно дете има връзка с гласа, следователно гласът трябва да бъде регулиран като от нотна тетрадка, както това се случва при Фред и Пол.

Но може да се случи така, че един глас се явява в повече, изплъзва се от бдителността на детето и от нашата бдителност. Такъв е случаят например, когато се карат на друго дете. В този случай някои деца решават, че се карат на тях, и отговарят вместо другия.

Храната

Другият, от когото е поискана храната, който ни я предоставя или ни я отказва, и от когото в този случай зависим, се намесва по различни начини при тези деца.

Било като се представят като напълно зависими от другия: ако не ги храним, те умират.

Било като не ядат в присъствието на другия. Фредерик например се храни само с това, което намери в шкафове извън часовете за хранене. На масата, вместо да се храни, той бърбори.

Случва се също храната да трябва императивно да бъде сервирана от другия, но жестовете на другия в този случай са внимателно изучавани. По този начин Фред изисква да му сервираме, но той трябва да държи ръката, която му сервира, и да покрие с другата ръка лъжицата, в която е храната. Това означава, че контролира всички жестове на другия. Ако другият наруши неговите изисквания, тогава трябва да е готов да получи в замяна храната, превърнала се междуременно в опасни снаряди.

Същото дете в друг момент може да изисква устата на другия да бъде пълна – това е, за което то се залепва, – преди то самото да погълне храната. Тогава натъпканата уста на другия бива неутрализирана.

Разбира се, среща се и много по-облагородена връзка с храната. Ксавие се държи много добре на масата и се храни много, но той започва всяко ядене със следните думи: „Това е добре в Антена, ние сме в ресторанта на Антена, Антена е един ресторант“, вид формула, която озвучава началото на храненето и го разпределя в категорията на добрите маниери.

При някои от тези деца констатираме също боравене с обекта на хранене. Ив изрязва краищата на бисквитите и хвърля останалото; Фред раздробява храната, преди да я яде; Фредерик яде, изплюва и раздробява това, което е изплюл. Фред взема от кошчето за боклук остатъка от своята бисквита, хвърлена по невнимание, и я натрошава, преди отново да я хвърли. Впрочем само и единствено той може да реши кога и в какво състояние остатъците от храната му може да бъдат сложени в кошчето за боклук.

Екскрементите

Връзката с екскрементите – обекта, искан от другия, който може да бъде приет или отказан от субекта, представя същите вариации като тези на връзката с храната.

В някои случаи другият на заявката се оказва елиминиран.

Детето в такъв случай е запечено, то не дава нищо. Или се изхожда точно встрани от мястото, предвидено от другия. Или се уединява, за да го извърши, както в случая на Фредерик, в стаята, под няколко завивки. Накратко, детето се укрива от другия.

В други случаи, обратно, другият бива призоваван по един заповеден начин, но с много прецизни жестове, които детето контролира: отваряне на панталона, пускане на водата в тоалетната или без да я пуска.

Самият екскрементен обект е подчинен на различно отношение: например, преди да бъде изхвърлен, по един заповеден начин той бива манипулиран, раздробяван, размазван.

Връзката с обектите

Ако някои боравят с думите и преработват речника, други манипулират обектите.

Пипо например не спира със своята чашка да потупва по стената; Исабел размахва неуморно колан или лист хартия; Мишел се интересува от обувки и от вериги, с които потропва: или потупва веригата или обувките на другия, спазвайки точно определен ритъм, или ходи с една-единствена обувка и потропва с крак.

Забелязваме, че тези обекти често са много необходими и винаги се включват в движение на потропване, на пулсиране.

Връзката с пространството

Пространството е резултат на едно глобално визуално възприемане, което предварително ни дава разположението на местата и с помощта на което знаем по какъв начин да се преместим. За нас, които сме говорещи същества, отвъд географията на местата, мярката, която се опитваме да използваме, за да се преместим, е съвсем очевидно тази на желанието на другия.

По този повод при някои психотични деца констатираме абсолютно задължителни маршрути: едно дете трябва да премине през това място, но не през онова; не може да пресече пространството в права линия, а се чувства задължено по заповеден начин винаги да направи същата обиколка. Друго дете трябва да пресече пространството още веднъж обратно – да измине задължително в обратна посока пътя, по който е дошло – залепвайки за изминатото разстояние едно второ време, подобно на пулсиране.

Връзката с времето

Ако за невротата времето е организирано чрез фалическото означаващо, което то дава на желанието на другия между приемане и отхвърляне, за психотичното дете времето протича различно. Като довод: психотичното дете отговаря или повелително, или много общо; то отговаря или твърде бързо, като ехо, или със закъснение, като поставя между въпроса и отговора един интервал от време, така че едното се оказва без връзка с другото.

Връзката с езика

На това ниво ще разделим нещата за по-просто в четири категории.

Първите не говорят. Вторите повтарят непрекъснато едни и същи думи, едни и същи фонемни, като холофрази. Третите говорят наистина, но по модела на послание, което не се връща. Четвъртите говорят според един изключително прецизен ред, който е характерен за тях и изглежда им е необходим, за да изобретят ново значение.

Също като Пол, който, когато не рецитира буквите от азбуката или поредицата на цифрите, свързва думите чрез връзки на еквивалентност: „Леопарда, казва той, това е малко, като гепарда“, т.е. той идентифицира същото със същото. Това все пак става, като че ли има две „също“ – той въвежда една малка разлика, две времева, едно потропване, и оттам ново значение.

Спираме, за да продължим с феномените, които не се изчерпват с описаните дотук.

СТРУКТУРАТА ВЪВ ФЕНОМЕНИТЕ

Жак Лакан ни е научил да възприемаме психозата, тръгвайки от структурата, която за човека образува езикът. Психотикът, по същия начин като невротика, дори да не говори, е включен в езика: за него се говори. Оттук психозата не може да се възприема като дефицит, като спиране на предходен стадий в развитието на включването в езика.

Включени в езика, невротичните и психотичните се натъкват на липсата. **Включването в езика означава в действителност преход от несъзнаваното наслаждение към означаващото.**

Съвкупността от означаващи, това е другият. И тази съвкупност не успява да попие цялото несъзнавано наслаждение. Тя не е пълна, в нейната структура има една липса, един остатък от наслаждение, произведен от самият език, но изплъзващ се на означаващите. Този остатък, който не е елемент от другия, който не е означаващо, Лакан нарича обект *a*.

Това *a* при невротичите функционира въображаемо, във фантазма, като запушалка, която допълва другия. Но в този случай то е нормативно, то съдържа фалическото значение:

$$\begin{array}{c} a \\ \text{—} \\ \varphi \end{array}$$

Това означава, че в своето усилие да запълни липсата в другия, за да пресрещне желанието на другия, невротикът не спира да се мери с едно изключение, фаличната норма, която все пак никога не среща и по отношение на която той е винаги в позицията на липсата-да-бъдеш. Това, от една страна, го свързва с желанието на другия – той продължава да тича, и от друга страна, му осигурява – пак по отношение на другия – поле за маневри.

При психотика, обратно, обектът *a* не съдържа фалическо значение. Субектът не разполага с тази обувка на кастрацията, каквато е фаличната норма и която би допринесла той да знае, че не разполага с подходящия размер, за да подхожда на желанието на другия. От този момент нататък той може да му съответства без остатък, като един от елементите на другия. Тогава психотикът е хванат от гласа или погледа на другия, инкорпориран или отхвърлен като погълнатата храна от другия, или като екскрементите, изхвърлени от другия. Той служи на наслаждението на другия, като го допълва.

Въпросът тогава е да знаем какво правят психотиците – в случая децата психотици, – за да не допълват другия и да не служат на неговото наслаждение. Тук е интересно да се върнем отново към феномените, които описахме.

Наистина всички те засягат връзката с другия: може да се отнася за връзката с тялото, в това, което може да бъде афектирано, защото е афектирано единствено от структурата; може да става дума за връзката с представата за тялото, защото тя предполага функционирането на идеалната черта, която е на другия; може да става дума за връзката с погледа и гласа, защото тези обекти представят желанието на другия; отнася се за връзката с храната и екскрементите, защото това са обектите на заявката на другия;

или се отнася за връзката с обикновените обекти, като обувките, канчето, коланите, защото тези обекти също са на другия; става дума за връзката с времето и пространството, които се възприемат от тях също като справка за другия и неговото желание; най-сетне става дума за връзката с думите, които очевидно са от другия.

Следователно ние виждаме тези деца в различни обстоятелства от техния живот да заемат позиция по отношение на другия. Те винаги третират другия: върховете на неговото тялото, неговите обекти или неговото знание, неговите думи.

От страна на обекта: те размазват, разрязват, разделят, сегментират храната и екскрементите, използват ги като материя за писане. Те сегментират също така погледа и гласа. Такъв е случаят, когато Фред приема една размяна на поглед и пее с нас тогава, когато ние се клатим.

Погледът и гласът в този случай са разбити в миксера на ритъма, на пулсирането.

Без съмнение, поставянето в поредица на тези различни обекти представлява процес, подобен на този, който осъществяват по-възрастните психотици, когато броят количеството погледи, които получават, и количеството гласове, които чуват.

От страна на означаващото: ако говорят, те верифицират думите, контролират ги, преработват ги, опитомяват ги, подчиняват ги на повтарящите се заповеди, които ги изпразват от техния ефект на изненада, подреждат ги. Такъв е случаят на Пол, който пише поредица от цифри или букви и свързва думите почти изключително чрез отношения на еквивалентност.

Тези констатации можем да разпрострем върху обикновените обекти, каквито са ключовете за електричеството, коланите, парченцата хартия, които психотичното дете винаги включва в пулсиране. Да отбележим по този повод обувките, които предпочита Мишел. Действително обувките са едни от предпочитаните обекти на невротика – за разлика от парчетата хартия или от ключовете за лампите. Но ето че Мишел никога не намира тези, които съвсем да му подхождат, и непоколебимо ги включва в пулсирането: той почуква обувките на другия, или ходи с един обут крак и един събут.

Да резюмираме: връзката с другия при тези деца, била тя връзка с върховете на тялото му, с обичайните му предмети или с неговото знание, представя винаги същата характеристика: включена е в пулсирането, задължително прецедена през болката на кризата, през поставянето в прецизна поредица. Вече казахме, че става въпрос да се раздели психотичното дете от другия, да не го допълва, да се направи така, че обектът на наслаждение, какъвто то представлява за другия, да липсва. Сега ще добавим, че това включване в пулсирането, което е толкова прецизно, всъщност се опитва да въведе у другия разликата, разграничаването на означаващите и чрез тях липсата, изпразването на наслаждението на другия.

Процесът очевидно е парадоксален, защото другият по структура е непълен. Това ще рече, че за психотичното дете тази липса не е осигурена, то не е вписано символично. То се опитва тогава да впише в реалното, върху реалното думите и обектите, които включва в пулсирането. Но тогава, когато нищо не липсва в реалното и съществува липса само в символичното, то успява да въведе само псевдолипса. Следователно неговото действие е еквивалентно на принуда и всеки път изисква да бъде доказвано. И действително, това е *желязната ръка*, когато Фред контролира жестовете на другия, който му сервира на масата, и раздробява на всяко ядене съдържанието на чинията си, превръщайки го в елементи, които могат да се преброят.

Следователно там където фалическото означаващо е свързано с желанието на другия, при невротика означава символичното вписване на липсата у другия, а за психотика се включва в пулсирането и цели в едно реално да регулира другия, като го изпразни от неговото наслаждение.

Можем да направим заключение, че всички тези пулсирации, независимо дали става дума да се пуска и загасва лампата, или да се говори, пеейки, представляват форми на регулиране на другия. Следователно тези деца ту се включват към другия, ту се изключват, което показва, че работят: за да не бъдат аспирирани от другия, те го включват в пулсиране.

Несъмнено съществува разлика в пулсирането, прилагано към обектите – върховете на тялото на другия или на неговите

обичайни предмети, – и поставянето в поредица на думите на другия: едните, казваме ние, разкриват шизофренията, а другите – параноята. Това е разлика, която невинаги е лесно да се установи: наистина много деца се представят при тяхното пристигане като това, което ние наричаме аутизъм на Канер. Едва след известно време при някои от тях може да се разграничи ясно шизофренията или параноята.

НАШИТЕ МАНЕВРИ И НАШИТЕ РЕЗУЛТАТИ

И така, ние тръгваме от идеята, че децата психотици, когато пристигат при нас, са в процес на работа. Те всички пулсират, потропват, поставят в поредица, фрагментират; всеки по свой собствен начин, спрямо своите привилегировани обекти.

Ние смятаме, че те знаят, а също, че техните пантомими са логични. Следователно ние използваме времето, за да ги разтълкуваме. И ако стигнем до тяхното говорене, пеейки, до това да ги гледаме, клатушкайки се с тях, да им поднасяме храна, броейки ястията в менюто, това е, защото ние се подчиняваме на тяхната нужда да ни регулират, контролират, отричат.

Техните индикации всеки път са различни.

Фредерик на масата бърбори, вместо да яде. Тогава ние бърборим на свой ред и Фредерик яде.

Ив, при своето пристигане, прекарваше времето си, слушайки пулсирането, което той прилагаше към празните опаковки от бисквити. Той не ядеше, чоплеше само краищата на бисквитите. Тогава ние му дадохме нацърбени бисквити, крайчета на бисквити, и ни стана навик да му поднасяме едно недовършено меню на масата: ние му даваме например два или три от елементите, които съдържаше менюто. Отговорът му беше светкавичен. Той наистина започна да изисква това, което липсваше в менюто, несъмнено много често без мярка и с голяма тревога. И докато забравяше да раздвижва празните опаковки от бисквити, започна, малко по малко, да се обръща към всеки от нас с неговото име. Сега той говори много повече и по свой начин използва изразите: „няма повече“, „счупено е“. Тези думи също могат да го разтревожат. Тогава се удря и си отправя необратими съобщения, например: „Ив, не

може да се чупи“. Но тогава са достатъчни много малко неща, за да се успокои. „То се счупи“, казва Ив, плачейки; „То се счупи, едно, две, три, четири“ – повтаряме ние, пеейки. Тогава той се забавлява успокоен и за да направи така, че да изчезнат нещата, които са го разтревожили, пеейки, казва на свой ред: „Тате ще поправи“.

Тази поредица, ако Ив беше невротик, без съмнение би породил въпроса за мястото, което той заема в желанието на другия и за конструкцията на един фантазъм. Но случаят не е такъв. При все това той е минал отвъд пулсирането, отправено към обектите – все още му се случва понякога да движи някои обекти, но много по-малко, – и забелязваме начало на боравене с думи. В изразите: „няма повече“, „счупено е“ той всъщност асоциира за малко: „Тате ще поправи“; в действителност професията на баща му е да поправа. Следва продължение – той е само на шест години.

Разбира се, не всички пазят за нас толкова добри изненади. Много от тях остават на равнището на манипулиране на обектите. Изабел например продължава в две времена да задейства различни обекти и да се прекъсва, и правейки това, в едно-единствено хвърляне, казва много често, като холоффраза, „да-не“. Но тя прие, че ние определяме мярката в нейно присъствие: когато тя задейства обектите, ние казваме „да“; когато тя се спира, ние казваме „не“. От своя страна тя чака, когато действа, нашето „да“ и когато се спира – нашето „не“; и прие, за един момент и с наша помощ, да ги раздели, правейки го по начина на *fort-da*²². Тогава ни се усмихва, обръща се към нас, търси ни; накратко – интересува се от нещо друго.

Заклучение

Случва се аутизмът да бъде разглеждан като едно предходно състояние на психозата, един вид пустиня, върху която още не се е осъществила никаква работа, никакво изработване. Ние не сме на това мнение. Аутистът, ако ние стигнем до него, тръгвайки от структурата на езика, изглежда че е психотик и работи. Той е неизменно зает да регулира своя друг и не си дава никаква почивка. Той се опитва чрез логическите пулсирания да въведе у другия разликата, да го накара да мине към означаващото разграничаване. Но този процес непрекъснато започва отново, защото той въвежда само една псевдоразлика. Тогава се повтаря като припев, без край: един титаничен труд.

Въпреки това, когато сме прочели логическата нужда от вписването на една липса и когато сме се оставили впоследствие тези деца да ни регулират, да ни включват в пулсирането, тогава някои от тях могат да си позволят малко почивка и да ни присъединят към своето третиране на другия, да започнат изработени конструкции, даже да изработят делир. Колкото до Ив, той изглежда че преминава от пулсирането, което прилага към обектите, към третирането на думи. Без съмнение свързването на „то се счупи“ с „тате ще поправи“ остава метонимично, но може би – ние не знаем още – и то ще бъде заместено с метафора. В този случай Ив би бил параноик.

Когато тези деца ни се представят в началото под характеристиката на аутизма, ние не знаем дали те ще се окажат впоследствие шизофреници или параноици, дали те ще се придържат към манипулирането на върховете на тялото на другия или към третирането на неговите думи. Мнозинството, без съмнение, се оказват шизофреници, но някои се проявяват като параноици.

Текстът е подготвен от Моник Кюсниерек и Вирджинио Байо, които са психоаналитици в Антена 110.

Превод: Инна Бранева, Весела Банова

²² Тук се прави препратка към известната игра с макара, която Фройд наблюдава при своето внуче, когато е на 1 г, 6 мес. То още не е говорело и Фройд забелязва, че когато майка му отсъства, детето играе по следния начин с една макара, завързана за конец: то я хвърля сърчно надолу от ръба на леглото; когато тя изчезва, то произнася „ооо“, богато на чувство; това е думата „Fort“, което ще рече „заминавам“ – „далече“; след това то издърпва макарата нагоре към леглото, приветствайки нейното появяване с едно радостно „ааа“, в което Фройд разпознава Да, което ще рече „ето“, „тука“. Тоест в играта е имало пълния цикъл на изчезване и завръщане. – Б.р.

